

SCHEIDBARE & ONSCHEIDBARE WERKWOORDEN

1. Woordvormingsprocédés

- Als er een nieuw concept opdaagt, dan moet "het kind een naam krijgen". Er bestaan in het Nederlands net zoals in alle levende talen heel veel mogelijkheden om daaraan tegemoet te komen en om – zo nodig – het woordbestand te vergroten. Zo kan bv. een reeds bestaand woord een nieuwe betekenis krijgen ("muis"), of kan het nieuwe woord ontleed worden aan een andere taal waar het concept vroeger is opgedaagd. Men kan daarbij het nieuwe woord letterlijk overnemen ("computer") of formeel een klein beetje aanpassen ("downloaden", "e-mailen", "racen").
- Natuurlijk spelen nog andere woordvormingsprocédés een voorname rol zoals vb. de klanknabootsing ("klikken"), de metonymie in al haar facetten ("de blauwhelmen", "een glas drinken", "Ik drink liever een Bordeaux", Zoek het even op in Van Dale", "België heeft van Nederland verloren") of de metafoor ("tegenwind krijgen", "de kaarten zijn (al) geschuld", "de handdoek werpen", "een schot in de roos", "het regende complimenten aan het adres van ...", "een gele kaart krijgen", " de bal / de man spelen", enz.).
- In het beperkte kader van deze basisgrammatica zullen we ons echter beperken tot twee specifieke woordvormingsprocédés die o.a. betrekking hebben op werkwoorden, m.n. de afleidingen en de samenstellingen.
  - (1) Ze hebben meer dan één jaar een woning **gezocht**.
  - (2a) We hebben verleden jaar onze familie in Elst **bezoekt**.
  - (2b) De leerlingen worden **verzocht** het gebouw langs de achterkant te verlaten.
  - (3a) Heb je al de nieuwe woorden in het woordenboek **opgezocht**?
  - (3b) Het materiaal werd nog niet grondig **onderzocht**.
- Wordt er gebruik gemaakt van affixen (prefixen en suffixen) dan spreekt men van **afleidingen**; wordt het nieuwe (werk)woord gevormd door samenvoeging van twee of meer grondwoorden (d.i. woorden die dus ook 'apart' bestaan), dan spreekt men van **samenstellingen**.
- In de voorbeelden hierboven zijn "bezoeken" en "verzoeken" afleidingen, terwijl "opzoeken" en "onderzoeken" samenstellingen zijn.

2. Afgeleide werkwoorden

- **2.1.** Vaak voorkomende voorvoegsels (of prefixen) bij werkwoorden zijn:
  - **be-** zoals in: bedanken, bedenken, bewerken, beleven, bekijken;
  - **ge-** zoals in: geleiden, gedenken, gewagen, gewennen;
  - **er-** zoals in: ervaren, erkennen (= toegeven), ervaren;
  - **her-** zoals in: herbouwen, herdrukken, herhalen, herkennen;
  - **ver-** zoals in: verkleinen, verlengen, verkiezen, veranderen, vergroten;
  - **ont-** zoals in: ontdekken, onthoofden, zich ontspannen, ontploffen, ontroeren.
- Dit voorvoegsel wordt **nooit** beklemtoond : be'talen, be'danken, ge'loven, ont'vangen, ver'kiezen.

■ **2.2.** Een paar basisbetekenissen:

Druk deze bladzijden af en zet de vertaling in je eigen moedertaal rechts in de marge. Misschien zul je ook constateren dat deze prefixen ook gesystematiseerd worden in je moedertaal.

■ Met **BE-** worden **transitieve werkwoorden gemaakt**.

Dit voorvoegsel versterkt de basisbetekenis van het notioneel werkwoord waaraan het toegevoegd wordt:

- 1. Niemand weet waar hij **zich** op dit ogenblik **bevindt**. .....
- 2. Je moet een middel **bedenken** om weg te gaan. ....
- 3. De heer Dassault **behoudt** de leiding van het bedrijf. ....
- 4. Ik heb nog niet de tijd gehad om de prijs te **berekenen**. ....
- 5. Kun je de verdachte **beschrijven**? .....
- 6. Kan je die vraag **beantwoorden**? .....

■ **HER-** drukt een **herhaling** uit:

- 1. Je moet je standpunt **herzien**, hoor! .....
- 2. Hij werd als partijvoorzitter **herkozen**. ....
- 3. Dit boek wordt binnenkort **herdrukt**. ....
- 4. Ze was zo veranderd dat je haar niet **herkende**. ....
- 5. Wilt u uw vraag even **herhalen**? .....
- 6. Dat kan ze **zich** niet meer **herinneren**. ....
- 7. Hij heeft zijn bromfiets laten **herstellen**. ....

■ **ONT-** drukt o.a. het volgende uit:

■ **[1] een verwijdering**

- 1. Lodewijk de 16de werd in 1793 **onthoofd**. .....
- 2. P. Hurst werd door een revolutionaire beweging **ontvoerd**. ....
- 3. Ik zal al die gegevens laten verwerken en **ontleden**. ....
- 4. Er **ontbreken** in dit boek 8 bladzijden. ....
- 5. De dief kan niet meer **ontsnappen**. ....
- 6. Het recht op een rijbewijs werd hem definitief **ontnomen**. ....

■ **[2] het tegenovergestelde van de betekenis van het basiswerkwoord**

- 7. Columbus **ontdekte** Amerika in 1492. ....
- 8. Ondanks de bewijsstukken bleef ze alle schuld **ontkennen**. ....
- 9. Laat je niet **ontmoedigen** door tegenslag. ....

■ **[3] het begin van de handeling**

- 10. Waar is de brand **ontstaan**? .....
- 11. Ik kan haar naam niet **onthouden**. ....
- 12. Hebt u mijn brief goed **ontvangen**. ....

■ **VER-**

■ **[1] drukt o.a. het volgende uit:**

■ **een verplaatsing:**

- 1. We hebben de boekenkast **verplaatst**. ....
- 2. Wanneer zijn jullie **verhuisd**? .....

■ **een verandering**

- 3. Wilt u die foto **vergroten / verkleinen** ? .....
- 4. Hebt u al de fouten kunnen **verbeteren** ? .....

- 5. Kunt u mij **verzeker**en dat hij de waarheid spreekt? .....
- 6. Hij is van mening **veranderd**: hij komt toch mee. ....

■ [2] VER- kan ook de basisbetekenis van het werkwoord versterken:

- 7. U kunt kaartjes **verkrijgen** aan de ingang. ....
- 8. Dat **verwachtte** ik niet van jou. ....
- 9. Ze besliste al zijn brieven te **verbranden**. ....
- 10. De vergadering is bijzonder rustig **verlopen**. ....

■ [3] VER- kan ook een restrictieve of zelfs negatieve betekenis toevoegen aan het basiswerkwoord:

- 11. Toen het schip zank, is hij jammerlijk **verdronken**. ....
- 12. Laat je niet **verleiden** door zijn beloften. ....
- 13. Hij werd tot levenslang **veroordeeld**. ....
- 14. De auto's worden nu uit het centrum van de stad **verbannen**. ....

✚ 3. Samengestelde werkwoorden

✚ 3.1. Soorten samengestelde werkwoorden

■ Het eerste deel van een samengesteld werkwoord wordt traditioneel een "**partikel**" genoemd. Op zich betekent dat niet echt veel, want een "partikel" is gewoon een "klein deel" of een "deeltje". Vanuit een formeel standpunt blijkt dat het eerste gedeelte ("deeltje") van een samengesteld werkwoord een **voorzetsel** (of prepositie) kan zijn, of een **bijvoeglijk naamwoord** (of adjectief), een **bijwoord** (of adverbium) of een **zelfstandig naamwoord** (ook substantief genoemd).

■ We illustreren even de verschillende categorieën:

■ (A) Prepositie + werkwoord

- 1. Je moet in Brussel-Zuid overstappen. ....
- 2. Wegens een defect moesten alle reizigers uitstappen. ....
- 3. Ik kan zijn cadeau niet aannemen, het is veel te duur! ....
- 4. Hij heeft ons voorstel niet aanvaard. ....
- 5. Deze leugen heeft hem zijn hele leven achtervolgd. ....

■ (B) Adjectief + werkwoord

- 6. Wie heeft het eten klaargemaakt? .....
- 7. Hij heeft zijn taak volbracht. ....

■ (C) Adverbium + werkwoord

- 8. Waar is ze heengegaan? .....
- 9. Nieuwe ontdekkingen hebben de theorie omvergehaald. ....

■ (D) Substantief + werkwoord

- 10. Deze gebeurtenis vond plaats in 1929. ....
- 11. Ze heeft nog niet gestofzuigd. ....
- 12. Ik hoop dat ze daar hun tanden niet op stuk zullen bijten. ....

✚ 3.2. Scheidbare en onscheidbare partikels

■ 3.2.1. Inleiding

■ *Als je de bovenstaande voorbeelden verder analyseert, dan kun je constateren dat het partikel soms gescheiden wordt van het werkwoord waar het van afhangt en soms niet. In het eerste geval spreekt men van een scheidbaar samengesteld werkwoord en in het tweede geval van een onscheidbaar werkwoord.*

■ *Vergelijk even:*

- (13a) Ik was teleurgesteld omdat hij mijn voorstel niet aan wou nemen.

- (13b) Ik was teleurgesteld omdat hij mijn voorstel niet wou aannemen.
- (13c) Na lange onderhandelingen werd ons voorstel aangenomen.

- (14a) *Ik was teleurgesteld omdat hij mijn voorstel niet aan wou vaarden.
- (14b) Ik was teleurgesteld omdat hij mijn voorstel niet wou aanvaarden.
- (14c) Na lange onderhandelingen werd ons voorstel aanvaard.

- Het werkwoord "aanvaarden" is onscheidbaar. (Let op de asterisk bij zin (14a) die op de ongrammaticaliteit van deze zin wijst).

- "Aannemen" is daarentegen scheidbaar : vergelijk (13a) met (14a).

- Bij scheidbare werkwoorden valt het accent op het scheidbare partikel:
  - aannemen, bijklussen, nadenken, instappen, uitstappen, vrijkomen, vrijlaten, vrijhouden, vrijspreken, nadenken.

- Bij onscheidbare werkwoorden valt het accent op het werkwoordelijk deel:
  - aanvaarden, achtervolgen, achterhalen, overtuigen, overwinnen.

- Let ook op de verschillen bij de vorming van het voltooid deelwoord (zie wat daarover verteld wordt bij de vorming van een VTT):

■ aannemen → aangenomen	↔	aanvaarden → aanvaard
■ overbrengen → overgebracht	↔	overwinnen → overwonnen
■ volschenken → volgeschonken	↔	volbrengen → volbracht

■ 3.2.2. Uitzondering

- Als het scheidbaar partikel een substantief is, dan valt de klemtoon (het accent) op het partikel, ook al is het samengesteld werkwoord soms scheidbaar en soms onscheidbaar. Vergelijk:
  - Enerzijds:
    - plaatsvinden, vond ... plaats, (heeft) plaatsgevonden
    - ademhalen, haalde ... adem, (heeft) ademgehaald
  - Anderzijds:
    - stofzuigen, stofzuigde, (heeft) gestofzuigd
    - beeldhouwen, beeldhouwde, (heeft) gebeeldhouwd

■ 3.2.3. Distributie van het scheidbaar partikel in de zin

- *Het scheidbaar partikel kan **zowel** vóór de tweede pool staan **als** bij het werkwoord waar het deel van uitmaakt (in dat geval wordt het met dat werkwoord als één woord geschreven).*

- *Noteer echter ook de plaats van het scheidbaar partikel als de tweede pool bestaat uit "TE + één (of meer) infinitief (infinitieven)".*
  - (1) Zij dacht over het probleem heel lang na.
  - (2) Zij heeft over het probleem heel lang nagedacht.
  - (3a) Zij beloofde over het probleem na te denken.
  - (3b) *Zij beloofde over het probleem te nadenken.
  - (4) Zij zei dat ze eerst over het probleem na zou willen denken.
  - (5) Zij zei dat ze eerst over het probleem zou willen nadenken.
  - (6) Denk er nog eens over na.
  - (7) Hij denkt zijn zorgen te kunnen wegdrinken.
  - (8) Hij denkt zijn zorgen weg te kunnen drinken.
  - (9a) ... omdat ze heel lang over het probleem heeft nagedacht.
  - (9b) ... omdat ze heel lang over het probleem nagedacht heeft.
  - (9c) ... omdat ze heel lang over het probleem na heeft gedacht.

4. Onscheidbare werkwoorden

De misdadigers	werden	door de politie	achtervolgd	.....
	werden		mishandeld	.....
	werden		achterhaald	.....
	werden		ondervraagd	.....
	werden		overmeesterd	.....
	werden		omsingeld	.....

Verdere illustraties :

- 1. De operatie is **mislukt** en moet overgedaan worden. ....
- 2. Hij werd door de politie **ondervraagd**. ....
- 3. Wat voor weer **voorspellen** ze voor morgen? ....
- 4. Het publiek **onderbrak** voortdurend de spreker. ....
- 5. Hij **misbruikt** zijn functie als directeur. ....
- 6. **Onderzoek** de toestand en zeg wat je erover denkt. ....
- 7. Zij **overweegt** om volgend jaar naar Amerika te gaan. ....
- 8. Ze **onderhouden** al 20 jaar goede relaties met elkaar. ....
- 9. Hij **onderneemt** te veel zaken tegelijk en werkt niets af. ....
- 10. Hij zit in de gevangenis; toch heeft hij niets **misdaan** . ....
- 11. Hij werd door een vrachtwagen **overreden** . ....
- 12. Iedereen **ondertekende** de protestbrief. ....

Een paar concrete indicaties ...

- (i) Alle samengestelde werkwoorden die met de volgende partikels beginnen zijn altijd scheidbaar: **bij-**, **na-**, **in-**, **uit-**, **op-**, **tegen-**, **tussen-**, **af-**, **mee-**, **terug-** .
- (ii) De samengestelde werkwoorden die met "aan-" beginnen en "achter-" zijn scheidbaar, behalve: **aanvaarden**, **aanschouwen** en **aanbidden**; **achtervolgen** en **achterhalen**
  - 13. Mijn collega's **aanvaarden** niet dat ik vroeger mag vertrekken.
  - 14. Anneke **aanschouwde** zichzelf in de spiegel.
  - 15. Hagar **aanbidt** Helga. Laten we maar hopen dat het nog lang duurt!
  - 16. De politie **achtervolgde** de bandieten.
  - 17. Ik kon niet meer **achterhalen** wie ons opgebeld had.
- (iii) Andere (vele) partikels zijn soms scheidbaar en soms onscheidbaar. Er kunnen geen regel geformuleerd worden. Dit grammaticaal kenmerk moet als dusdanig geleerd worden.
Dit is o.a. het geval met de volgende partikels: **mis-**, **onder-**, **over-**, en **voor-** Soms lijkt dat het werkwoord scheidbaar is als de betekenis letterlijk is en dat het werkwoord onscheidbaar is als de betekenis figuurlijk (metaforisch) is, maar er zijn toch uitzonderingen.
- Vergelijk de volgende voorbeeldzinnen. Print ze uit en zet een vertaling ernaast.
  - voldoen
    - **Doe** de glazen nog eens **vol**, alstublieft. ....
    - De bediende **voldeed** niet en werd ontslagen. ....
  - doorlopen
    - Hij bleef niet staan maar **liep** gewoon **door**. ....
    - Hij **doorliep** het boek, maar vond niets interessants. ....
  - ondergaan
    - In de storm is het schip **ondergegaan**. ....
    - De zon **gaat** in de winter vroeg **onder**. ....
    - Ze **onderging** een operatie en voelt zich nu goed. ....

- overkomen
  - Hij **komt** daarvoor speciaal uit Frankrijk **over**. .....
  - Dat is me persoonlijk nog niet **overkomen**. .....
  - Het **komt** wel eens **voor** dat iemand ... ..

- voorkomen
  - Ik weet dat het nog nooit **voorgekomen** is. ....
  - Hij **voorkwam** een catastrofe. ....

- overlopen
  - Pas op! Het bad **loopt over!** .....
  - Op dat ogenblik **liep** de straat **over**. .....
  - Ze **overliep** de tekst. ....

■ Hieronder staat een lijst voorbeelden met de frequentste onscheidbare werkwoorden.

- (1) **Onderstreep** het woord dat het beste in deze context past.
- (2) Dat materiaal moet nog nader **onderzocht** worden.
- (3) De gevolgen zijn niet te **overzien**.
- (4) De grond is helemaal **ondervroren**.
- (5) De misdadiger werd door de politie **achtervolgd**.
- (6) De omsingeling van de stad moet hoe dan ook **doorbroken** worden.
- (7) De politie **overviel** de misdadigers in hun schuilplaats.
- (8) De politie **omcirkelde** de betogers.
- (9) De politie besloot de twee secretaresses te **ondervragen**.
- (10) De wereldkampioen werd **omgeven** door zijn supporters.
- (11) Deze lerares Frans werd door haar leerlingen **aanbeden**.
- (12) Deze opvatting is al lang **achterhaald**.
- (13) Drie grote rivieren **doorsnijden** Nederland.
- (14) Een buurman zei dat hij zijn kinderen **mishandelde**.
- (15) Geloof hem niet: hij **overdrijft** altijd.
- (16) Het is niet moeilijk om haar thesis te **weerleggen**.
- (17) Het ongeval werd op het laatste nippertje **voorkomen**.
- (18) Het verstand **onderscheidt** de mens van het dier.
- (19) Hij **voorspelde** dat de film veel succes zou hebben.
- (20) Hij **doorziet** je truck meteen.
- (21) Hij kon de verleiding niet weerstaan naar de wedstrijd te kijken.
- (22) Kun je hem ertoe **overhalen** met ons mee te gaan?
- (23) Hij heeft zijn tegenstanders **overtroffen**.
- (24) Hij heeft de eerste bergrit niet kunnen **overleven**.
- (25) Hij is door een bus **overreden**.
- (26) Ik **doorzie** dat er straks moeilijkheden zullen zijn.
- (27) Ik heb alles goed **overwogen**: ik ga niet met jullie mee.
- (28) Ik vond haar opmerking geheel **misplaatst**.
- (29) Ik wil u daar niet van **weerhouden**.
- (30) Ik wist echt niet meer wat me **overkwam**.
- (31) Je mag de wet niet **overtreden**.
- (32) Je mag het probleem **onder-** noch **overschatten**.
- (33) Je moet je **onderwerpen** aan de regels van het spel.
- (34) Laat je niet door de schijn **misleiden**.
- (35) Na de toespraak werd de laureaten de prijs **overhandigd**.
- (36) Na lang nadenken heb ik hun uitnodiging toch **aanvaard**.
- (37) U hebt het contract op de verkeerde plaats **ondertekend**.
- (38) Vakbonden en patronaat **onderhandelen** over de salarissen.
- (39) Volgens goed ingelichte bronnen zou de aanslag **mislukt** zijn.
- (40) Wat heb ik **misdaan** dat alle schuld altijd op mij geschoven wordt.
- (41) Wat meer bescheidenheid zou haar niet **misstaan**.
- (42) We hebben heel wat veranderingen moeten **ondergaan**.
- (43) Ze heeft alle moeilijkheden **overwonnen**.
- (44) Ze heeft me **overtuigd** van haar onschuld.
- (45) Ze is na een langdurige ziekte **overleden**.